

רב הונא ורב חסדא: על מאפיין במחלוקותיהם

הקדמה

עשרות מחלוקות של רב הונא ורב חסדא פזורות בתלמוד, מהן בהלכה ומהן באגדה, יש מהן שנחלקו על מדרשי פסוקים ויש מהן "מחלוקות במציאות", חלקן מחלוקות קוטביות וחלקן מגלות פנים המשלימים לתמונה כוללת ורחבה. במאמר שלפנינו אנו מבקשים לסקור מאפיין אחד החורז מחלוקות רבות בהלכה ובאגדה כאחד והכורך בכפיפה אחת נושאי מחלוקת רבים ומגוונים שעל פניו אין ביניהם קשר רעיוני-תוכני ואפילו לא קשר סגנוני-צורני ובכל זאת משוקעת בהם תכונה זהה.

בתהליך ליבון הנושא הנדון נסקרו מחלוקות רבות, נלמדו ולובנו, במגמה לגעת ביסודות המחלוקת, בצורת ההסתכלות הייחודית לברי הפלוגתא ובנקודות המוצא השונות של רב הונא ורב חסדא שהובילו לידי מחלוקת. אין חידוש במתודה ובדרכי המחקר. קדמו לחיבור זה מאמרים וספרים חשובים אשר מנסים לטוות רעיונות פנימיים, דרך ושיטה ייחודית לצמדי אמוראים אשר מפגש הדרכים המנוגדות, ההלך המחשבתי האחר ותפיסת העולם המנוגדת הולידו מחלוקות רבות בין ברי הפלוגתא. חיבור זה מנסה להחיל את הכלים והרעיון הכללי למצוא מאפיין ושיטה בין ברי פלוגתא על צמד האמוראים רב הונא ורב חסדא שהתלמוד מלא וגדוש במימרותיהם (למעלה מאלף) ובמחלוקותיהם, אך העולם התורני ועולם המחקר טרם ניגשו לעסוק במלאכת קודש זו של פענוח עקרונות מנחים העומדים בבסיס מחלוקותיהם. המאמר מתמקד במאפיין אחד בלבד המשותף למחלוקותיהם הרבות. מי שמבקש להעמיק חקר ימצא לבטח מאפיינים נוספים שעומדים במוקד ובפנימיות מחלוקותיהם השונות של האמוראים הנזכרים.

בחרנו להביא לעיון הקורא, מבין שלל המחלוקות, דווקא את אלה אשר מבליטות את המאפיין הנחקר בצורה בהירה ומתקבלת. על כן מונחים בפני הקורא עשר מחלוקות ממסכתות שונות בנושאים שונים בהלכה ואגדה אשר ניתן בנקל לראות בהן את מושא מחקרנו.

* תודה לידיד נפשי הרב ידידיה צוקרמן שהעיון המשותף עימו הוליד מאמר זה ולד"ר מרדכי סבתו, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן, על ההדרכה ועל ההערות המחכימות המשובצות למכביר במאמר זה.

ביוגרפיה קצרה

רב הונא

גדול אמוראי בבל בדור השני. תלמידו המובהק של רב¹, ממנו קיבל את רוב תורתו. היה גם תלמידו של שמואל². חברים של רב יהודה, רב נחמן ורב חסדא ורבים של חכמי הדור השלישי: רבה ורב יוסף³. לא ידוע לנו מי היו אבותיו אך קרוב לומר שהיה נכדו של רב הונא ריש גלותא⁴. אחרי מות רבותיו, רב ושמואל, נתמנה לראש ישיבת סורא. היה עשיר גדול, וחי כחמישים שנה אחרי מות רב. נפטר בשנת 297⁵ במיתת נשיקה⁶, ארונו הועלה לארץ ישראל⁷, וככל הידוע לנו נקבר בטבריה, במערתו של ר' חייא⁸.

רב חסדא⁹

מגדולי אמוראי בבל בדור השני והשלישי¹⁰. האריך ימים וחי תשעים ושתיים שנה¹¹. מוצא ממשפחת כוהנים¹² אך לא ידוע לנו מי היו אבותיו ומשפחתו¹³. עיר מושבו הייתה כפרי. תלמידו של רב¹⁴ ושמואל¹⁵. בשנת 293 בנה רב חסדא מחדש את ישיבת סורא. אחרי פטירתו של רב הונא,

1. הגם שלא נמצא שום משא ומתן ביניהם. ראה אלבק, מבוא לתלמודים עמ' 195 ועיין בחולין צה, ב, וכן כהן אבינועם, רבינא וחכמי דורו עמ' 74 ושם בהערה 45.
2. אלבק, שם, עמ' 195 על יחסו לשמואל.
3. מרגליות מרדכי, אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, ירושלים: יבנה: ספרי חמד, תשנ"ז ערך רב הונא.
4. היימן אהרון, תולדות תנאים ואמוראים, ירושלים תשכ"ד, עמ' 336 ובאופן כללי ראה בר משה ראשות הגולה בבבל.
5. אבינועם כהן, רבינא וחכמי דורו אוניברסיטת בר אילן, תשס"א.
6. בבלי מועד קטן כה, א, וראה היימן שם עמ' 344.
7. קהלת רבה פרקים ט-י וכן ירושלמי כלאיים פרק ט' הלכה ד' וראה ביקורתו של שמא פרידמן על קביעה מדרשית זו 'לאגדה היסטורית בתלמוד הבבלי', ש"י פרידמן (עורך), ספר הזיכרון לרבי שאול ליברמן.
8. אוחנא הרב רפאל, טובת מראה, ירושלים תרנ"ז, עמ' צ' אמנם ראוי לציין כי זו מסורת מאוחרת ואין לה מקורות מוקדמים.
9. האם היה רב חסדא נוסף? ראה י' פלורסהיים, 'לתולדות חייו של רב חסדא' סיני ע"א, תשל"ב עמ' קכ"ו, שהביא את מסקנות החוקרים שאין לערבב בין אמורא זה לבין רבי חסדי/חסידא האמורא הארץ ישראלי.
10. מרגליות מרדכי, שם, ערך רב חסדא.
11. יש המפקפקים בקביעה האומרת שמותו של רב חסדא בגיל 92 וגורעים ממנו ראה בר מ', ראשות הגולה בבבל בימי המשנה והלמוד, תל אביב תשל"ו, עמ' 99 הערה 19.
12. בבלי ברכות מד, א ועוד.
13. היימן, שם, עמ' 511.
14. ראה דברי היימן שם: "אבל לא מצינו בשום מקום שידבר פנים אל פנים עם רב או שמואל, וזה אות שלא הגיע להיות נחשב בין תלמידי רב" וכן העיר י' פלורסהיים שם: "לא מצינו בשום מקום הדיבור ביניהם פנים אל פנים".
15. אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 289.

רבו/חברו,¹⁶ עברו כל החכמים לפומבדיתא לשיבתו של רב יהודה בן יחזקאל וכשנפטר רב יהודה אחרי שנתיים נבחר רב חסדא לראש הישיבה והמשיך בהוראה בישיבת סורא.¹⁷ עשר שנים עמד בראשות הישיבה ואחר כך נפטר בשנת תר"ך למניין השטרות,¹⁸ ולא העמידו ראש ישיבה בסורא תחתיו עד שהגיע רב אשי.¹⁹

- מחלוקות רב הונא ורב חסדא בסוגיות הלכתיות -

קריאת שמע כשצואה על בשרו* / ברכות כה, א

רב הונא ורב חסדא נחלקו האם מותר לומר קריאת שמע במצב בו ישנה צואה על בשרו או ידו של אדם:

אתמר²⁰ צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא רב הונא אמר מותר לקרות ק"ש²¹ רב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש אמר רבא מ"ט דרב הונא דכתיב (תהילים קנ) כל הנשמה תהלל יה ורב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש מ"ט דרב חסדא²² דכתיב (תהילים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך.²³

רב הונא טוען כי מותר לקרוא את קריאת שמע אף במצב זה ואילו רב חסדא אוסר. הטעם המובא בגמרא למימרות החלוקות מחדד את ההבדל העקרוני בגישותיהם:

רב הונא: "מ"ט דרב הונא דכתיב (תהילים קנ) כל הנשמה תהלל יה" – ובלשון רש"י: "הפה והחוטם בכלל ההילול ולא שאר אברים", קרי: כיוון שרק הפה והאף שותפים להילול, ובנדון

16. ראה י' פלורסהיים, שם עמ' קכב-קכה, על היחסים בין רב הונא ורב חסדא. עוד על היחסים בין רב הונא ורב חסדא ראה ג'פרי הרמן, היחסים בין רב הונא ולרב חסדא, ציון ס"א, עמ' 263-279.

17. אגרת רב שרירא גאון חלק ג.

18. אגרת רב שרירא גאון חלק ג' סוף פרק ב' וראה בבלי מכות י. על פטירתו.

19. היימן שם עמ' 519.

* הציטטות מן התלמוד הבבלי מובאות מדפוס וילנא ועל גבן הערנו בשוליים על שינויי נוסח משמעותיים ורלוונטיים מכתבי היד השונים.

20. מופיע גם ביומא ל, א.

21. ראה ירושלמי חלה פרק ב הלכה א "רב הונא אמר עומד הוא אדם על הצואה ומתפלל ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בצואה" וראה מראה פנים שדן בסתירה, לכאורה, בין המימרות.

22. את החלקים השייכים לסתמא דגמרא בצורה מובהקת סימנו בכתב נטוי ולגבי סוגייתנו ראה דקדוקי סופרים לר' רפאל נטע ובינוביץ שהעיר על גרסת הדפוס המוסיפה את טעמו של רב חסדא "אבל לגירסת הדפוס שחזר ושנה לדברי רב חסדא משמע דטעמיה דר"ח סתמא דגמ' קאמר ליה".

23. שמות האמוראים מופיעים גם בכתבי היד האחרים (אוקספורד, פאריז, מינכן, פלורנס) שינויי הנוסח המעטים שיש שם לא מהותיים לענייננו. ראה גם ילקוט שמעוני, תהילים, רמז תשכ"ג, שם עובתה סוגיא דידן והתרחבה אל חלקים אגדתיים.

בסוגייתנו לקריאת שמע, על כן רק אם בהם תהיה צואה תיאסר אמירת שמע. כל חלק אחר בגוף אינו שייך לפעולתם ולכן אין הדבר מהווה בעיה.

רב חסדא: "ורב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש מ"ט דרב חסדא דכתיב (תהילים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך". בניגוד לרב הונא רואה רב חסדא את הגוף כדבר שלם ואחיד. לדידו אין כל הבחנה בין יד ורגל לבין הפה והחוטם, וכיוון שעל הגוף השלם הזה מונחת צואה תיאסר קריאת שמע ואין לחצוץ בין האברים השונים.

נמצינו למדים: רב הונא בעל התפיסה המפרידה רואה בגוף אברים וחלקים שונים ואילו רב חסדא בעל התפיסה האחדותית והכוללת מביט אל הגוף האנושי כיחידה אורגנית אחת שאין להפרידה.

חסה בלבד בליל הסדר כיצד יברך? / פסחים קיד, ב - קטו, א

בליל הסדר יש לברך בראשית הסדר על שאר ירקות בורא פרי האדמה, ולאחר מכן מברכים על "חסה" על אכילת מרור. הסוגיא לעיל דנה בשאלה מה קורה כאשר ישנה רק "חסה", כיצד יברך? מכאן מסתעפת מחלוקתם של רב הונא ורב חסדא:

פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות מברך שאר ירקות בורא פרי האדמה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, היכא דליכא אלא חסא מאי? אמר רב הונא מברך מעיקרא אמרור ב"פ האדמה ואכיל ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל מתקיף²⁴ לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה בסוריא עבדי כרב הונא ורב ששת בריה דרב יהושע עביד כרב חסדא והלכתא כוותיה דרב חסדא.

רב הונא: "מברך מעיקרא אמרור ב"פ האדמה ואכיל ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל", קרי: בזמן אכילת שאר ירקות הוא מברך על ה"חסה" בורא פרי האדמה, ובמשבצת של אכילת מרור הוא מברך על אותה "חסה" ממש על אכילת מרור. זאת אומרת רב הונא מתבונן על אותו ירק ממש ורואה בו פעם אחת שאר ירקות ופעם אחרת מרור.

רב חסדא: "מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה". בניגוד לרב הונא, אצל רב חסדא ה"חסה" היא אותה "חסה" בדיוק ואי אפשר ליצור כזו הפרדה, פעם להתייחס אליה כשאר ירקות ופעם כמרור. על כן מסביר רב חסדא כי בסיטואציה כזו מברך במשבצת שאר ירקות בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, שהרי אי אפשר להפריד ביניהם,

24. בכת"י קולומביה, אוקספורד, ותיקן ומינכן 95 נכתב במקום "מתקיף לה" "אמר ליה". וראה דקדוקי סופרים על אתר "וצ"ל כמו בכ"י א"פ [א"ל] וכ"ה בר"ף וברא"ש ובמאמר חמץ שם".

וכשמגיעים למשבצת המרור אוכל את ה"חסה" ללא ברכה. זאת אומרת שרב חסדא רואה ב"חסה" דבר אחד שאינו ניתן להפרדה ואינו יוצר סטאטוס מתחלף (פעם שאר ירקות ופעם מרור). נמצינו למדים: רב הונא בעל התפיסה המפרידה מצליח להעניק לאותו ירק עצמו שני סטאטוסים שונים הנפרדים זה מזה, ורב חסדא, בר הפלוגתא, בעל התפיסה האחדותית, רואה בירק אחד מעמד אחד וסטאטוס אחד ובלעדי שאינו ניתן להפרדה וחצייה.

השתתפות בכותל שבין שתי חצרות זו למעלה מזו/ בבא בתרא ו, ב

בציור המדויק של מקרה סוגייתנו דנו ראשונים ואחרונים ונשתברו קולומוסים רבים. הציור העולה מן הפשט ומוסכם על חלק מן המפרשים הוא חצרות הממוקמות במדרון או כעין מדרגה, כאשר חצר אחת גבוהה מחברתה. מה יעשו במקרה ונפל הכותל בין השכנים, האם משתתפים בשווה בבניית הכותל או שמא העליון יכול לחסוך מעצמו את בניית היסודות המצויים בכלל בשטחו של התחתון והוא יחויב להשתתף רק בחלק המשותף?

שתי חצרות זו למעלה מזו אמר **רב הונא** תחתון בונה מכנגדו ועולה ועליון בונה מכנגדו ועולה **ורב חסדא** אמר עליון מסייע מלמטה ובונה תניא כוותיה דרב חסדא שתי חצרות זו למעלה מזו לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה אלא מסייע מלמטה ובונה ואם היתה חצרו למעלה מגגו של חבירו אינו זקוק לו.

על בסיס מקרה זה חלוקים רב הונא ורב חסדא:

רב הונא: "תחתון בונה מכנגדו ועולה ועליון בונה מכנגדו ועולה", קרי: כל אחד בונה את החלק שממולו, דהיינו על התחתון לבנות את בסיס הכותל עד שמגיע לחצר העליון ומשם העליון והתחתון משתתפים בבנייה. במילים אחרות למרות שהכותל הוא אחד ולכאורה משותף העליון פטור מלהשתתף בחלק המצוי בשטחו של התחתון.

רב חסדא: "עליון מסייע מלמטה ובונה" דהיינו מדובר על כותל אחד המצוי בין שניהם ואי אפשר לחלקו ועל כן שניהם צריכים להשתתף בשווה.

בלשון המגיד משנה (שכנים ג', ז):

וסברת רב הונא: שלא יהא עליון נפסד בשפלות תחתון, ומ"מ מקציע התחתון מקרקעיתו **מחצית רוחב הכותל** וכו' ורב חסדא סבר: עליון מסייע מלמטה ועולה, **שאם אין יסוד אין בניין ובונים שניהם בשיתוף** עד סילוק.

למחלוקת זו יש נפקא מינות רבות כגון מציאה שעל גבי הכותל בחלקו של התחתון אם תפיסת הכותל היא תפיסה מפרידה (רב הונא) אזי המציאה תהיה שייכת לאשר נמצא בחלקו, אך אם תפיסת הכותל אחדותית (רב חסדא) הרי שיצטרפו השכנים לחלוק בשווה.²⁵

25. עיין שו"ע חושן משפט קנ"ז, קצות החושן ס"ה ה'.

נמצינו למדים: רב הונא בעל התפיסה המפרידה רואה בכותל חצר שותפים דבר המופרד לחלקים, זה שכנגד העליון וזה שכנגד התחתון, ואילו רב חסדא בעל התפיסה האחדותית רואה בכותל דבר אחד שלא ניתן לחלקו ועל כן יחייב הדבר אף את העליון לסייע לתחתון מלמטה.

שתי כיתות עדים המכחישות זו את זו / בבא בתרא לא, ב

רב הונא ורב חסדא נחלקו במקרה בו שתי כתות עדים הכחישו זו את זו, האם בעקבות ההכחשה הכתות נפסלו לעדות, שכן יש לחשוש לכך ששקרו, או שמא מעמידים כל כת בפני עצמה על חזקתה וניתן לקבל עדותה מכאן ולהבא:

איתמר²⁶ ב' כתי עדים המכחישות זו את זו אמר רב הונא זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה ורב חסדא אמר בהדי סהדי שקרי למה לי.²⁷

לפנינו מקרה של שתי כתות עדים המכחישות זו עדות של זו.²⁸ נראה שהשאלה העומדת במוקד הדיון היא האם להתייחס לכל כת בפני עצמה ולקבל עדותם מכאן ולהבא או שמא יש להתייחס לשתי כיתות עדים המכחישות זו את זו כמכלול אחד שבו ודאי שאחת מהן משקרת, ועל כן נפסלת כל החבילה.

רב הונא: "זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה", זאת אומרת רב הונא רואה כל כת כעומדת בפני עצמה ולא רואה את שתי הכיתות הללו כמכלול ועל כן מקבלים כל כת עדים כזו מכאן ולהבא לעדויות ממון אחרות (רש"י) ואי אפשר לפסול אותם מחזקת כשרותם.

רב חסדא: "בהדי סהדי שקרי למה לי", אם מביטים על שתי הכיתות הללו כמכלול הרי שודאי אחת מהן היא פסולה ומשקרת ועל כן ההסתכלות על העדים הללו כמכלול מעמידה אותם כספק פסולים ועל כן מכאן ולהבא (רש"י) לא יוכלו להוציא ממון בעדותם שהרי הם ספק פסולים ולא ניתן להוציא ממון מחזקתו בעדות שספק אם כשרה היא.

נמצינו למדים: רב הונא בעל התפיסה המפרידה מביט בשתי כיתות העדים כדברים נפרדים זה מזה ואינו קושר ביניהם או יוצר זיקה אשר תפסול מי מהם. לכן גם במקרה שבו ידוע לנו בוודאות שאחת הכתות משקרת, כיוון שכל אחת נבחנת בפני עצמה ולא כמכלול הן יישארו בחזקת כשרותן. רב חסדא לעומתו, בעל התפיסה האחדותית, רואה בשתי כיתות העדים דבר אחד.

26. ראה מקבילה בשבועות מז, ב.

27. כך מופיע בכל כתבי היד, בשינויים קלים ולא מהותיים. וצ"ע האם מימרתו של רב חסדא "בהדי סהדי שקרי למה לי" האם זו אכן מימרא שלו או שמא כיוון שהיה ידוע לעורכי הסוגיא שישנה מחלוקת בין רב הונא לרב חסדא "לימא רבא ורב נחמן בפלוגתא דרב הונא ורב חסדא קמפלגי" ומימרתו של רב הונא הובאה במתכונתה "זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה" החליטו עורכי הגמרא למלאות את המימרא החסרה של רב חסדא, בר הפלוגתא, ושמנו בפיו (בארמית) "בהדי סהדי שקרי למה לי".

28. אין מדובר בהזמה, עמנו הייתם, כי אם בהכחשת העדות, מחלוקת בתוכן העדות, עיין רש"י על אתר.

הכחשת האחת את השנייה מלמדת כי קיימת כאן כת שקרנית, ועל כן כיוון שאיננו יודעים מי היא יחול ספק הפסול על שתי הכיתות בשווה.

עור האליה / זבחים כז, ב - כת, א

בסוגיית הקטר אמורין נדרשת הגמרא לשאלה כיצד להתייחס לעור האליה, האם הוא חלק אינטגרלי מן האליה על כל המשמעויות הנלוות בענייני קדשים או שמא זה אבר נפרד:

גמרא: סברוה עור אליה כאליה דמי... **רב הונא** אמר עור אליה לאו כאליה דמי אמר רבא מ"ט דרב הונא (ויקרא ג) חלבו האליה ולא עור האליה **רב חסדא** אמר לעולם עור האליה כאליה דמי.

רב הונא: "עור האליה לאו כאליה דמי", אלו שני אברים שונים בעלי משמעויות הלכתיות שונות ואינו הרי זה כהרי זה.

רב חסדא: "עור האליה כאליה" האליה היא אבר אחד על כל חלקיו כולל העור המכסה אותו. נמצינו למדים: רב הונא בעל התפיסה המפרידה מתבונן באליה ורואה בה חלקים שונים ונפרדים זה מזה גם במשמעותן ההלכתית ואילו רב חסדא בעל התפיסה האחדותית רואה באליה ובעורה דבר אחד שאין להפרידם זה מזה על שלל המשמעויות ההלכתיות היוצאים מחיבור זה.

הפשטת קרבן פסח בשבת / שבת קטז, ב

בסוגיה זו אין אמנם מחלוקת בין רב הונא ורב חסדא ומובאים בה רק דברי רב חסדא, אך יש בסוגיא זו כדי ללמד על תפיסתו ועל כן הובאה לכאן. התנאים נחלקו מה דין הפשטת קרבן פסח, האם די להפשיטו עד מקום החלבים כדי לאפשר את הוצאת החלבים ולעצור בכך או שכיוון שכבר הופשט הקרבן בהיתר ניתן להפשיטו כרגיל:

ת"ר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מפשיטין את הפסח עד החזה דברי רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה וחכ"א מפשיטין את כולו

רב חסדא מסביר את סברת חכמים לאור דין המשנה המובאת בתחילת הסוגיה שם: "מצילין תיק הספר עם הספר. ותיק התפילין עם התפילין, ואף על פי שיש בתוכן מעות". בלשונו:

אמר **רב חסדא** אמר מר עוקבא מאי אהדרו ליה חברייא לרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה הכי קאמרי ליה אם מצילין תיק הספר עם הספר לא נפשיט את הפסח מעורו.

רב חסדא נדרש להסביר את סברת חכמים האומרים כי ניתן להפשיט את הקרבן כולו. הוא מדמה זאת להצלת תיק הספר עם הספר כאשר ישנה שריפה בשבת, אז מתירים להציל את הספר עם תיקו ואין צורך לקלף את עטיפת הספר ולהציל את הספר לבדו. לומד מכך רב חסדא שתיק הספר

והספר חד הם וגם בסוגייתנו,²⁹ הקרבן אינו מבותר לחלקים עד אזור החלבים ומאזור החלבים אלא הקרבן כולו חד הוא. וברגע שהותר להפשיט את הקרבן לצורך החלבים אזי איננו מודדים בסנטימטרים את אזור ההפשטה אלא הכול מותר.

נמצינו למדים: רב חסדא בעל התפיסה האחדותית רואה בתיק הספר והספר דבר אחד שאין להפרידו, וכן בקרבן הפסח הוא רואה בו מציאות אחת שלימה וכוללת שאין לבתרה לחלקים, ועל כן ברגע שהותרה ההפשטה בקרבן (אף אם מדובר לצורך מסוים) הותרה הפשטה לקרבן כולו.

מילות התנ"ך בסיומת "י-ה" – מילה אחת או שתיים? / פסחים קיז, א

יש מילים בתנ"ך הנושאות סיומת "י-ה". נשאלה השאלה האם יש לראות בסיומת שם ה' וממילא להתייחס אל מילה זו כשניים או שמא מדובר במילה אחת בעלת משמעות אחרת שאינה נושאת בחובה את שם ה':

א"ר חסדא א"ר יוחנן הללויה וכסיה וידידיה אחת הן רב אמר כסיה ומרחביה אחת הן רבה אמר מרחביה בלבד.

להכרעה בשאלה זו יש נפקא מינות לעניין יחס של קדושה לשם זה, כניסה למקומות מטונפים, גניזה וכדו'. אנו מוצאים גם כאן שרב חסדא צועד בדרכו ומביט אל כל מילה כמכלול ולא מפריד בין הדבקים ועל כן לדידו ידידיה הללויה או כסיה מילה אחת הן ואין בה קדושה.

ברכת התפילין / מנחות לו, א

"והיה לאות על ירך ולטטפות בין עיניך" נכתב במקרא מכאן למדנו על מצוות תפילין – של יד ושל ראש. האם תפילין של יד ושל ראש הן שני חלקים של מצווה אחת או שמא לפנינו שתי מצוות שונות העומדות בפני עצמן. המקרה שעומד בבסיס סוגייתנו מעמת בין שתי האפשרויות ומציב מקרה בו אדם סח בין תפילין של יד לתפילין של ראש ובעצם חצץ בין השניים:

אמר **רב חסדא**³⁰ סח בין תפילה לתפילה חוזר ומברך סח אין לא סח לא והא שלח רב חייה בריה **דרב הונא** משמיה דר' יוחנן על תפילה של יד אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין על תפילין של ראש אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין.

רב חסדא טוען כי אדם **הסח** בין תפילה לתפילה **חוזר** ומברך, מכאן מבינה הסתמא דגמרא כי רק "הסח" חוזר ומברך ואילו מי שאינו סח אלא כרך התפילין ללא הפסק אינו מברך בשנית. **דהיינו**

29. האם יש כאן לימוד ב"קל וחומר" או שמא מדובר באנלוגיה שונה ראה חידושי ריטב"א שבת קטז, ב.

30. ככת"י מינכן 95 מופיע 'א' רבה בר שילא א' רב חסדא" ובכת"י ותיקן 118 הושמט רב חסדא, אמנם בכת"י ותיקן 120 מופיע רב חסדא לבדו כאומר המימרא כפי שמופיע בדפוסים וראה מדרש שכל טוב (מהדורת בובר) שמות פרק י"ג שייחס את המימרא שמובאת בבבלי בשמו של רב חסדא לרבה בר רב שילא ועיין בדקדוקי סופרים המציין נוסחי גאונים וראשונים אשר ציטטו רבה בר שילא כאומר המימרא בשמו של רב חסדא.

לתפיסת רב חסדא מצוות תפילין בין יד ובין ראש אחת היא וברכה אחת לה ורק במקרה אשר מניח התפילין חצץ בין הדבקים³¹ נצריך אותו לברך בשנית.

רב הונא³² לעומתו רואה את מצוות תפילין ככפולה. תפילין של יד לחוד ותפילין של ראש לחוד כל אחת עומדת בפני עצמה ועל כן זוקקת ברכה בפני עצמה.³³

נמצינו למדים, כדרכנו, שרב חסדא בעל התפיסה האחדותית והכוללת רואה במצוות התפילין על חלקיה מצווה אחת בעלת ברכה האחת המקפלת בתוכה את זוג התפילין של יד ושל ראש ואילו רב הונא בעל התפיסה המפרידה (מודולארית) רואה במצוות התפילין הרחבה שתי מצוות הנפרדות זו מזו והנדרשות לברכות שונות שכל אחת עומדת בפני עצמה.

- מחלוקות רב הונא ורב חסדא באגדתא -

כפי שאנו מנסים לטעון, יסוד מחלוקתם של רב הונא ורב חסדא לא מצטמצם בסוגיות הלכתיות בלבד כי אם משתרג והולך אף לסוגיות אגדתיות. הסוגיות המובאות לקמן מחזקות את התפיסה כי ישנו מאפיין ייחודי למחלוקותיהם של רב הונא ורב חסדא שהוא חוצה סוגיות לא רק בנושאים הלכתיים שונים אלא אף מחבר הלכה ואגדה.

ראש השיבולת / סוטה ה, א

סוגיא אגדתית זו במסכת סוטה דנה בגסי הרוח אנשי שחץ וגאוה. מחלוקתם של רב הונא ורב חסדא מתייחסת לעונשם של גסי הרוח על פי הפסוק באיוב "וכראש שבולת ימלו". רב הונא ורב חסדא נדרשים להסביר את הציור מהו בדיוק ראש השיבולת ומכאן כמובן נגזרת השקפה רוחנית על עונשו של גס הרוח:

וכראש שבולת ימלו³⁴ מאי וכראש שבולת רב הונא ורב חסדא³⁵ חד אמר³⁶ כי סאסא דשיבלתא וחד אמר כשיבולת עצמה בשלמא למאן דאמר כי סאסא דשיבלתא היינו דכתיב

31. "ואם סח בין תפילה של יד לתפילה של ראש עבד איהו עבד פירוד ביחודא", זהר חדש, תיקונים, כרך ב' דף צ"ו עמוד א.

32. זו אמנם אינה מימרא של רב הונא אלא של בנו בשם ר' יוחנן אך נאמר בתרתי, ראשית כיוון שמדובר בבנו וממשיך דרכו ושנית בגלל שאמירה זו תואמת את תפיסתו כפי שהראנו עד כה קרוב לודאי שמימרא זו לרוחו של רב הונא וצ"ע.

33. הערת עורך (א.ר.): הכותב אמנם הלך אחר פשטות המימרות וביאר שיש כאן מחלוקת, אולם חשוב להעיר ולציין שהגמ' הביאה את דברי אביו ורבא המפרשים שאין כאן מחלוקת (והראשונים נחלקו בפירוש דבריהם).

34. התבנית של הבאת פסוק ומדרשו ע"י "רב הונא ורב חסדא חד אמר וחד אמר" מצויה בסוגיות נוספות ראה כתובות נ, א; סוטה ה, א (בהמשך הסוגיא דלעיל); בבא קמא קיט, א; בבא מציעא קיב, ב.

וכראש שבולת אלא למאן דאמר כי שובלתא עצמה מאי וכראש שבולת אמר רב אסי וכן תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו גבוהה גבוהה הוא מלקט.

רב הונא: החלק העליון של השיבולת. כלומר אם ניקח שיבולת בפני עצמה, אזי ראש השיבולת זהו חלקה העליון.

רב חסדא: השיבולים הגבוהות בשדה. כי כאשר מסתכלים על השדה כולו (השיבולת כחלק מהכלל) אז רואים את ראשי השיבולים הגבוהות.

כלומר, רב הונא מסביר "ראש שיבולת" כאשר מסתכלים על השיבולת הבודדה. ורב חסדא מסביר "ראש שיבולת" כאשר הוא מסתכל על השדה כולו, על השיבולת כחלק מן השדה. אנו מבקשים להתחקות אחר הסברו של המהר"ל³⁷ המסביר כי כוונת חז"ל הרמוזה בסוגיה פה מדברת על בעל הגאווה וסופו.

לפי רב הונא: ראש שיבולת זהו חלק נוסף בשיבולת, לא חלק מהפרי, וסופו לנשור ("ימלו"). כלומר רב הונא רואה את חטא בעל הגאווה כמידה **עצמית** רעה, כנוספת מיותרת ומסוכנת על עצמו. ועל כן ייענש, על ידי כך שהוא באופן פרטי ייפול, שהרי חטאו היה חטא פרטי.

לפי רב חסדא: חטא בעל הגאווה הוא כמו חיטה גבוהה בשדה – "שמתגדל עצמו על הכלל", כלשון המהר"ל, כלומר רב חסדא רואה את חטא בעל הגאווה לא באופן עצמי פרטי, אלא ביחס לכלל. ולכן גם עונשו יהיה ביחס לכלל – שכאשר באה לעולם מידת פורענות הוא הראשון שיפגע, כי הוא מבליט עצמו ביחס לכלל.

נמצינו למדים: אף בסוגיא אגדתית זו אנו מוצאים הסתכלות פרטית מצמצמת אצל רב הונא אשר מוצא את חטא הגאווה כחטא פרטי עצמאי המנותק מהתבוננות כוללת, ואילו רב חסדא בעל התפיסה האחדותית והכוללת רואה אף את חטא בעל הגאווה במשקפיים אלו, ועל כן הפגם של בעל הגאווה נמדד אל מול הכלל ובהתנשאותו ממעל לציבור, ולא כפי שסובר רב הונא כהתנשאות פרטית מעל קומתו שלו.

35. בכת"י אוקספורד נכתב "וכראש השיבולת ימלו [רב הונא ורב חסדא ח...]. כסאסא דשבולתא...". בכת"י ותיקן 110 הפך את הסדר בין רב הונא ורב חסדא ומיקם את רב חסדא (התלמיד) לפי רב הונא והדבר צ"ע.

36. במחלוקת זו אנו מוצאים את הביטוי "חד אמר וחד אמר" ואין שיוך איזה אמורא אמר איזו מימרא. אך אנו מבקשים להכריע את הספק על פי טענתנו בדבר ההסתכלות האופיינית לכל אמורא ועל פי זה להכריע מי אמר איזו מימרא. אולי הדבר יוכל לשמש כמתודה רחבה יותר להכרעת "חד אמר וחד אמר" גם כאשר אין הגמרא אומר "תסתיים" יוכל המעיין להתחקות אחר מאפייני מחלוקתם של האמוראים החולקים ובכך להכריע איזו מימרא שייכת לאיזה אמורא.

37. חידושי אגדות למהר"ל סוטה ה.

כמה ישהה בין תפילה לתפילה / ברכות ל, ב

סוגיא אגדתית³⁸ זו עוסקת בענייני תפילה ובהכנה הראויה שבין תפילה לתפילה:

כמה ישהה בין תפילה לתפילה³⁹ **רב הונא ורב חסדא**⁴⁰ חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל⁴¹ דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב (דברים ג) ואתחנן אל ה' ומ"ד כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב (שמות לב) ויחל משה.

רב הונא ורב חסדא חלוקים האם השהייה בין תפילה לתפילה היא כדי שתתחונן דעתו עליו או כדי שתתחולל דעתו עליו. בפשט לא נהיר כל כך מהי בדיוק המחלוקת ורש"י על אתר מחזק את התמיהה "והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי". מי שנדרש לבאר מחלוקת זו ולצלול לעומק כוונותיהם של רב הונא ורב חסדא היה הראי"ה קוק בביאורו עין אי"ה למסכת ברכות⁴² וכך כותב הראי"ה:

ח"א כדי **שתתחונן** - היינו תחנונים של **יחיד**, כדכתיב במשה: "ואתחנן אל ה'" בשעה שעסק בעסק העברתו את הירדן **לעצמו**.
וח"א אמר כדי **שתתחולל** דעתו - להשכיל אל דאגת **הכלל**, כדכתיב: "ויחל משה" בשעה שהתפלל על **ישראל**, וההרגשה הכללית.

נמצינו למדים: כפי שהערנו בסוגיא האגדתית הקודמת (לגבי שיוך "חד אמר וחד אמר") כי **רב הונא** הוא שסבר "כדי שתתחונן - היינו תחנונים של יחיד, כדכתיב במשה: "ואתחנן אל ה'" בשעה שעסק בעסק העברתו את הירדן לעצמו". רב הונא בתפיסתו מביט אל הפרט המופרד מן המכלול. אפילו בתפילת משה רואה רב הונא את התפילה הפרטית האישית שאינה נוגעת במישרין במרחב הכללי. לעומתו, אנו משייכים את רב חסדא למימרא החולקת "כדי שתתחולל דעתו - להשכיל אל דאגת הכלל, כדכתיב: "ויחל משה" בשעה שהתפלל על ישראל, וההרגשה הכללית", דהיינו רב חסדא, בעל התפיסה האחדותית והכוללת, רואה התכונות זו "להשכיל אל דאגת הכלל". תפיסת ההכללה של רב חסדא נוקבת גם בעולם התפילה ואינה מצטמצמת בהמיית הפרט כפי שתופס רב הונא אלא מתפשטת אל מרחבי הכלל.

38. על המשמעות ההלכתית של סוגיא אגדתית זו ראה בית יוסף, אורח חיים, סימן ק"ה, אות א'.
39. בירושלמי ברכות פרק ד ה"ו מופיעה סוגיא הדומה בעניינה אך שונה בתוכנה לגבי השהייה שבין שחרית למוסף.
40. שמות האמוראים רב הונא ורב חסדא כברי הפלוגתא בסוגייתנו נשתמרו בכל כתבי היד.
41. בכת"י מינכן 95 וכת"י פאריז נכתב "שתחול"
42. על ההבחנה שבין פירוש לביאור עיין בהקדמת הראי"ה קוק לעין אי"ה ברכות חלק א'.

מקרה או תופעה?

שמותיהם של רב הונא ורב חסדא מופיעים בלמעלה מאלף פעמים⁴³ כ"א בתלמוד הבבלי. הן כמוסרי מימרא, הן בשיח הלכתי או אגדתי והן בייחוס כזה או אחר. ברם מחלוקות מובהקות ביניהם מצויות רק בכחמישים⁴⁴ סוגיות בתלמוד הבבלי ועוד ארבע⁴⁵ בתלמוד הירושלמי. מלבד הסוגיות המנותחות בחיבור ניתן לצרף בנקל עוד קרוב לחמש עשרה סוגיות נוספות⁴⁶ אשר ניתן להחיל את המאפיין על גבן אך בכדי לא לחרוג מן ההיקף המקובל לא דנו בהן בחיבור זה. חיבור המספרים מגלה כי בכארבעים אחוז⁴⁷ מן הסוגיות בהן חולקים רב הונא ורב חסדא מופיע המאפיין הנחקר. אין ספק שסטטיסטיקה זו יכולה ללמד על תופעה שאינה מקרית לסוגיות מקומיות אלא מאפיינת גישה, תפיסה ודרך התבוננות ייחודית. אין די בחיבור זה כדי ללמוד על הגישות השונות וראוי לבחון גם את מעגלי ההשפעה של גישות אלה על התלמידים ובתי המדרש וכן על השימושים השונים שנעשו במימרותיהם הן אצל עורכי הגמרא והן בדורות מאוחרים יותר והאם נשתמרה תפיסתם או שמא התפתחה לכיוונים שונים. אמנם בחיבור זה הבאנו במרוכז את ליבת רעיונותיהם והותרנו עוד כר נרחב להתגדר בו.

43. בחיפוש פשוט בפרויקט השו"ת בניכוי אזכורים שאינם שייכים לרב הונא ורב חסדא כגון רבה בר רב הונא וכדו'.

44. להלן מחלוקות רב הונא ורב חסדא על פי דפוס וילנא: ברכות כב, א; ברכות כד, ב; ברכות כה, א; ברכות כו, א; ברכות לו, ב; ברכות נ, א; שבת כ, א; שבת כא, א; שבת ק, ב; שבת קטו, א; שבת קטו, ב; שבת קכה, א; שבת קמו, א; עירובין יד, א; עירובין נה, ב; פסחים עג, א; פסחים פה, א; פסחים קיד, ב; פסחים קיז, ב; יומא מו, א; סוכה יד, ב; סוכה מב, ב; ביצה יד, א; יבמות עה, ב; כתובות כד, ב; כתובות נ, א; כתובות סא, א; כתובות צט, ב; סוטה ה, א; גיטין סב, א; גיטין סד, א; קידושין טז, א; בבא קמא עד, ב; בבא קמא צז, ב; בבא קמא קיט, א; בבא מציעא קיב, א; בבא בתרא ו, ב; בבא בתרא יא, א; בבא בתרא לא, ב; בבא בתרא קנד, א; בבא בתרא קעג, ב; סנהדרין עב, ב; שבועות מז, ב; שבועות מט, א; זבחים כח, א; מנחות לה, א; חולין י, א; חולין צ, ב; תמיד ל, א; תמיד לא, ב; נידה נח, ב.

45. זיהויו של רב חסדא בירושלמי הוא מורכב כפי שהערנו אך הבאנו כאן את הסוגיות בהן מופיעים צמד האמוראים רב הונא/חונא ורב חסדא/חסדי/חסדיי/חסדאי בחיפוש מנועי בפרויקט השו"ת:ברכות ו', ו; שביעית ט', א, תרומות ב', א; גיטין ה', ט.

46. ראה למשל: עירובין נה, ב; שבת קטו, א; כתובות צט, ב; ברכות כד, ב; שבת כ, א; שבת קטו, ב; סוכה יד, ב; גיטין סב, א; בבא קמא צז, א; בבא בתרא יא, א; סנהדרין עב, ב; נידה נח, ב; ירושלמי ברכות ו', ו' המרביץ אילנותית בתוך ביתו".

47. בחיבור זה הראנו שבע מחלוקות בין רב הונא לרב חסדא ועוד שלוש מימרות של רב חסדא המשקפות נאמנה את המאפיין הנחקר. אליהם יתווספו שלוש עשרה מחלוקות שהובאו בהערה דלעיל, שניתן בנקל להחיל בהן את המאפיין הנחקר. ז"א 20 מחלוקות מתוך 55 מלבד המימרות העצמיות של רב חסדא שמביאות לידי ביטוי את המאפיין הנחקר והובאו כאן, וכמובן עוד אלפי מימרות עצמאיות או חלוקות באמוראים אחרים שטרם נלמדו ונחקרו ואולי עיון בהם יחזק תזה זו.

סיכום ומסקנות

סקירת מחלוקותיהם של צמד האמוראים רב הונא ורב חסדא אשר מעטרים את התלמוד בפלוגות לא מעטות מגלה מאפיין ייחודי החורז קבוצת מחלוקות בנושאים השונים בתוכם וסגנונם. גילינו כי ראייתו של רב הונא במחלוקות אלה הינה ראייה הפורטת את השלם לחלקים, כאשר כל חלק עומד בפני עצמו. תפיסה זו תביט אל שתי כיתות עדים המכחישות זו את זו כאל שתי עדויות נפרדות, הגם שיחידו, בודאי, אחת מהן משקרת. תפיסתו של רב הונא תחלק את כותל השותפים לשניים ולא תראה בו אובייקט מאוחד ושלם. רב הונא יכול להתבונן על אותה חסה ממש, הנאכלת בליל הסדר, וליצוק לה מעמד הלכתי שונה בכל שימוש. הוא יפריד בין עור האליה לאליה עצמה וגם בין אברי הגוף הפעילים בקריאת שמע לבין אלה הדוממים למרות שמדובר בגוף אחד וכהאי גוונא עוד רבים. לרב הונא ראייה מדולארית המפרידה בין חלקי השלם על כל המשמעויות ההלכתיות והרעיוניות-רוחניות שעשויות לנבוע ממבט המבקש להדגיש את הפתילים הבודדים בתוך המארג הכולל.

לעומתו ניצב רב חסדא תלמידו-חברו המבקש בכל צומת כזו, בה נפגשו שניהם, לראות את השלם, הכולל והמאוחד.⁴⁸ לדידו, שתי כיתות עדים המכחישות זו את זו, אחת הן ויורע חזקתן. כותל השותפים ניצב בהרמוניה מוחלטת ואין חיץ בין לבניו. ה"חסה" בליל הסדר היא בדיוק אותה "חסה" ועל כן לא תשמש גם כשאר ירקות וגם כמרור. עור האליה יהא כאליה. גם תיק הספר והספר וגם קרבן הפסח, על חלקיו השונים, כמו גם אברי האדם, דבר אחד הם גוף הרמוני חי ובריא ואם צואה תונח על ידו של אדם ייאסר לומר קריאת שמע אף שפיו וחוטמו נקיים וכהאי גוונא עוד רבים. רב חסדא טווה מן הפתילים הבודדים מארג שלם. הוא בעל תפיסה אחדותית, מביט אל המכלול כמכלול ולא מבתר אותו לחלקים היודעים לעמוד על רגלי עצמם. כל פרט יונק מן השלם והילתו של זה, האחרון, הופפת על פרטיו.

אלמלא דמסתפינא היינו אומרים כי הכלל העולה מחיבור הפרטים הללו לא ללמד על עצמו יצא כי אם על דרך ומתודה שניתן וראוי לצעוד בה אף בין צמדי אמוראים ותנאים נוספים.⁴⁹ נקודת

48. כדאי להשוות עם דברי יעקב שמואל צורי, תולדות דרכי התלמוד, עמ' 103 ואילך הקובע כי "התבוננות חוזרת ובוחנת, ניתוח עמוק וחודר בטבע המחשבות בהרכבתן, באריגתן, ובמגמתן, יוכיח לנו כי "רעיון ההשוואה" עם הפכו "רעיון ההבדלה" מקיפים באמת את כל הדעות והמחשבות, את כל ההשקפות והמגמות. כל דעה היא או: משהו, מאחדת, מצרפת ומרחבת, או: מבדלת, מנתחת וממעטת". כך מנסה צורי לשרטט קווי אופי שיטתיים לסורא ולנהרדעא לגליל ולדרום לראשונים ואחרונים. הגם שאין מחקרו חופף לגמרי למחקרנו יש בו כדי ללמד על מגמה זו ועל המאפיין הנחקר.

49. ראה ברק כהן, 'רמי בר חמא לעומת רבא: אנלוגיות פרשניות ופסיקתיות בתלמוד' בתוך דיני ישראל - מחקרים בהלכה ובמשפט עברי, כרך כ"ה, עמ' 183 שכתב כי "העובדה שקיימות מחלוקות כה רבות בין צמדים של אמוראים, יש בה כשלעצמה כדי להעלות את החשד שמא היא נובעת מהבדלי שיטה, גישה או תפיסה". וראה יישום של כיוון זה בצמדי אמוראים אחרים: הנשקה דוד, אביי ורבא - שתי גישות למשנת התנאים, תרביץ מ"ט, שניתח את אופי גישותיהם השונות של ברי הפלוגתא אביי ורבא וקבע את ההבדלים בין השניים בשני תחומים עיקריים: "א. גווי לשון... לאביי מתפרשים במגמה לגשר על ההבדלים תוך כדי ביטול השיבותם

המוצא היא כי מאחורי כל אמורא גנוזה תפיסת עולם שונה, נפש אחרת⁵⁰ והסתכלות ייחודית. וממילא סך המימרות, הדרשות והדיוקים השונים שייכים לאותה נפש ממש ומסתמא יש לה גוון מסוים שניתן לאפיין, לדרוש ולחקור אודותיה.⁵¹ אם ייגשו אל המלאכה הזו חכמים וחוקרים ישנסו

של גיווני הלשון, כך שהתוכן ההלכתי נשאר כמות שהיה ואילו לרבא נדרשים אותם גיוונים או שינויים מבחינה הלכתית וממוצה מהם כל התוכן ההלכתי הניתן למיצוי ב. ביישוב קשיים במשניות אוו ברייתות אביי נוקט בשיטת תיקון גירסאות ואילו רבא מקפיד על שימור הנוסח כפי שהיה ומיישב את הקושי על ידי אוקימתא" וכן הרב י.ל. מימון בחיבורו המקיף על אביי ורבא' תולדותיהם ומסכת מאמריהם וסוגיותיהם בהלכה ובאגדה' שם מנסה המחבר לשרטט קווי אופי לטיב מחלוקתם סביב "סיני" ו"עוקר הרים" ראה שם במבוא עמ' ט'-ד'. ראה גם את סקירת דרכי הלימוד של אמוראי בבל בדור השני והשלישי על ידי צבי גרץ, דברי ימי ישראל ב:382 ואילך, אייזיק הירש ווייס, דור דור ודרושי ג: 156 ואילך. וכן ברק כהן, 'רב ששת לעומת רב נחמן - שתי שיטות פרשניות למקורות תנאיים' בתוך huca עמ' יב-לב, הקובע כי "רב ששת מגלה נטייה להכריע להקשות לבקר ולפרש על פי מובן מילולי או קונטקסטואלי של המקורות התנאיים ובהיעדר קיומו של מקור תנאי מפורש כבסיס להכרעה בבעיה הלכתית המועלית בפניו, עדין נשמרת אצלו הנטייה להיצמד אל הנאמר במקור התנאי, באמצעות היסקים לוגיים... לעומת דרכו של רב ששת, אצל רב נחמן בולט השימוש בסברה, הן כמקור הלכתי, והן כמקור פרשני, מה שגורר אחריו בדרך כלל, גם שינוי הלכתי". וכן ברק כהן, רמי בר חמא לעומת רבא: אנלוגיות ופסיקתיות בתלמוד", בתוך דיני ישראל מחקרים בהלכה ובמשפט עברי כרך כ"ה עמ' 149-184 שמטיק כי "רמי בר חמא עורך, באופן עקבי, אנלוגיות על פי מאפיין משפטי הלכתי - אחד, בדרך כלל - המשותף לשני המקרים המשווים תוך התעלמות מאלמנטים אחרים הראויים להיות, על פי מבקרי, רלוונטיים לאנלוגיה עצמה... הראשון ששת לבו לכך היה רבא, בביקורתו השיטתית על רמי בר חמא... מביקורתו של רבא ניכרת דרישתו להשוואה מקיפה יותר, המתייחסת לכלל היסודות המשפטיים המצויים בקונטקסט הפרשני והפסיקתי של כל מקרה ומקרה...". ראה עוד זכריה פרנקל, דרכי המשנה, עמ' 57-46 בדבר מחלוקותיהם של בית שמאי ובית הלל וכן חיים שפירא ומנחם פיש "פולמוסי הבתים: המחלוקת המטא-הלכתית בין בית שמאי לבית הלל" עיוני משפט כב עמ' 461-495. על מחלוקותיהם של רב ושמואל כתב דוד גורודיס, 'על פרשנות רב ושמואל למשנה וברייתא: נימוקי הלכה ואוקימתות (עבודה לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה, בית המדרש לרבנים באמריקה. על מחלוקותיהם של ריש לקיש ורבי יוחנן כתב אברהם גולדברג 'גישותיהם השונות של רבי יוחנן וריש לקיש לשאלת יחסה של המשנה אל התוספתא ואל הברייתא' דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות כרך ג, עמ' 109-116. ביחס לשיטות בין בתי המדרש השונים בין סורא לנהרדעא ובין גליל לדרום ראה יעקב שמואל צורי, תולדות דרכי הלימוד, שם.

50. ראה מה שכתב האדמו"ר מלובביץ' הרב מנחם מנדל שניאורסון, ליקוטי שיחות תשא עמ' 182: "וע"ד המבואר בכ"מ לגבי תנאים ואמוראים שפסקי הדינים שלהם היו ע"פ שורש נשמתם, וכמו בפולגתא דב"ש וב"ה, שב"ש ששרשם מבחינת הגבורות מחמירים, וב"ה ששרשם מבחי' החסדים מקלים - דלכאורה, תורה לא בשמים היא, וכיצד אפשר לפסוק ע"פ שורש נשמתם? - אלא שהפס"ד שלהם הי' לאחרי ההתבוננות והיגיעה בשכלם כפי שהם למטה, נשמות בגופים דוקא, היינו, שלא הסתפקו במה שהתקבל אצלם מצד שורש נשמתם, אלא התייגעו בהבנת והשגת העניין עד שהבינו כך בשכלם למטה בגוף".

51. זיהוי שיטה, גישה תפיסה או מאפיין ייחודי לאמורא עשוי לסייע רבות לעולם המחקר בדבר זיהוי האמורא במקום מסופק (כגון רב חסדיי בירושלמי אם הוא רב חסדא דידן או שלושה רב חמא שונים המצויים בתלמוד וכדו') או שינויי נוסחאות אשר זיהוי השיטה יבהיר את הגרסא הנכונה וכן "חד אמר וחד אמר" כפי שהראנו בחיבור זה שניתן לפענח את אומרי המימרות על פי גישתם היסודית וכפי שמעלה ברק כהן, שם, "הממצאים אודות דרך לימודם של האמוראים וראיית המחלוקות מזווית רחבה וכוללנית, יוכלו מעתה לשמש לעתים כחלופה מועדפת על הנוהג הנפוץ של הגהת דברי החכם או של ייחוס חלק מדבריו לאינטרפולציות של

רב הונא ורב חסדא: על מאפיין במחלוקותיהם ♦ 377

מותניים ויחשפו את השורשים העמוקים, היסודות והכללים העומדים מאחורי רבבות הפרטים הסחופים והפרודים בתלמוד, הרי שניתן יהיה להציב עמודי יסוד ועיקרים שמהם ישתלשלו במחובר עולם שלם של תווים הנארגים לכדי מנגינה הרמונית ושלמה.

עורכים מאוחרים - כפי שהוצע במחקר - במגמה ליישב תמיהות וקשיים" ובהערה שם " העובדה שאמוראים מתאפיינים בעקביות בדרכי לימוד שונים, נראית כמחזקת את מיהמנות המקורות של הבבלי".